

مقاله پژوهشی: مطالعه تاثیر اجتماعی نقش آیین و مناسک عزاداری اقوام ایرانی بر امنیت اجتماعی

(مورد مطالعه: ماه محرم)

یاسین سلیمی^۱، سید محمد ثقفی و^۲ محمد همایون سپهر^۳

تاریخ پذیرش:

تاریخ دریافت:

چکیده

عزاداری ماه محرم اقوام آذری و لر دارای ویژگی‌های مشترکی است که به لحاظ جامعه‌شناختی دارای کارکردهای متعددی بوده که این کارکردها بر بسیاری از حوزه‌های اجتماعی از جمله بر امنیت اجتماعی می‌تواند تأثیرگذار باشند؛ بنابراین در این پژوهش به مطالعه تاثیر اجتماعی نقش آیین و مناسک عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی بر امنیت اجتماعی پرداخته شد. این تحقیق از نوع آمیخته (اسنادی- کمی) بوده و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی و در بخش اسنادی از روش کتابخانه‌ای استفاده گردیده است. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته از تعداد ۳۸۴ نفر از شرکت کنندگان در مراسم‌های عزاداری دو قوم لر و آذری به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و اسناد و مدارک دست اول گردآوری گردیده و با بهره‌گیری از کدگذاری و مقوله‌بندی اسناد و مدارک و استفاده از آماره‌های توصیفی و استنباطی در بخش کمی با کمک نرم افزار spss23 نسبت به تجزیه و تحلیل آنها اقدام شده است.

بر اساس یافته‌های پژوهش آیین‌های عزاداری محرم با ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت جمعی، تأثیر چندبعدی بر امنیت اجتماعی دارد. از یک سو، این مناسک با کاهش تنشهای قومی و افزایش نظارت مردمی، امنیت جانی را از طریق کنترل غیررسمی رفتارها بهبود می‌بخشند. از سوی دیگر، با ایجاد حمایت روانی و تخلیه هیجانی در قالب سوگواری مشترک، به امنیت روانی جامعه کمک می‌کنند و تابآوری افراد را در برابر بحرانها افزایش می‌دهند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که آیین‌های عزاداری ماه محرم دارای کارکردهای اجتماعی - فرهنگی، روانی، عاطفی، سیاسی، هنری بوده و میزان همبستگی آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) با امنیت روانی ($R = 0/412$)، میزان همبستگی آن با امنیت مالی ($R = 0/309$) و میزان همبستگی آن با امنیت جانی ($R = 0/389$) است و آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) با ضریب همبستگی ($R = 0/371$) دارای رابطه متوسط و مستقیمی با امنیت اجتماعی بوده و ۱۳/۷٪ از تغییرات امنیت اجتماعی را تبیین و بر آن تأثیرگذار است.

کلیدواژه‌ها: آیین عزاداری، قوم آذری، قوم لر، امنیت اجتماعی

^۱ دانشجوی گروه جامعه‌شناسی فرهنگی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، رایانامه: salimi.yasen1354@gmail.com.

^۲ دانشیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه: sf.saghafi@gmail.com

^۳ استادیار گروه مردم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: Mohamad.homaconsephr@gmail.com

۱. مقدمه و بیان مسئله:

مناسک عزاداری محرم یکی از مهم‌ترین و قانونی‌ترین مناسک جمعی در فرهنگ شیعیان بوده است. واقعه کربلا جنگی بود که در تاریخ ۱۰ محرم سال ۶۱ هجری قمری (برابر با ۱۳ اکتبر ۶۸۰ میلادی) اتفاق افتاد. روز نبرد به‌روز عاشورا معروف شده است. این جنگ میان سپاه کم‌تعداد امام حسین (ع) نوه پیامبر اسلام (ص) و سپاه اعزامی از سوی «یزید»، خلیفه اموی و در نزدیکی محلی به نام «کربلا» رخ داد. دلیل «یزید بن معاویه» برای جنگ، بیعت نکردن امام حسین (ع) با او بود. در مقابل امام حسین (ع) حکومت و زمامداری یزید بن معاویه را غیرشرعی و غیرقانونی می‌دانست؛ حکومتی که برخلاف پیمان صلح امام حسن مجتبی (ع) و «معاویه بن ابی‌سفیان» بود و به شکلی مورثی به یزید این معاویه رسیده بود (کلابی، ۱۴۰۰: ۸۶).

امام حسین (ع) حکومت اموی را ظالم و گمراه می‌دانست و برای تغییر جهت جامعه اسلامی به‌سوی مسیری دیگر قیام کرد. این واقعه سرشار از حاشیه‌ها و خرده‌روایت‌هایی دردناک است که طی قرن‌ها به شیوه‌های گوناگون روایت و بازتعریف شده است. از این واقعه بارها و بارها برای تولید آثار ادبی (داستان، رمان و شعر)، نمایشی (فیلم سینمایی، سریال‌های تلویزیونی، نمایش و تئاتر)، موسیقی و هنرهای تجسمی در ایران و کشورهای دیگر برداشت و اقتباس شده است (پولادی، ۱۳۹۳: ۵۱).

مراسم عاشورای حسینی یکی از باشکوه‌ترین و عظیم‌ترین مراسم کشور است که منشأ تحولات و هنجارآفرینی فراوانی در کنش‌های فردی و اجتماعی بوده است. گستردگی مراسم عاشورا به لحاظ جامعه‌شناختی از دو سو قابل بررسی و تأمل است. از یک سو، به دلیل تنوع کنش‌هایی که در آن در قالب آیین‌های مراسم عزاداری انجام می‌گیرد، مانند انواع کنش‌های متنوعی که در قالب عزاداری صورت می‌گیرد؛ از سوی دیگر، به دلیل دامنه برگزاری آن که در سراسر کشور در همه محله‌های شهری و روستایی و با حضور همه قشرها و گروه‌ها برگزار می‌شود.

عزاداری به‌عنوان شبکه‌های ارتباطی^۱ مستمر و جمعی هستند که ساختار زمانی، مکانی و شکل برگزاری آن در فضایی دوستانه و فارغ از هرگونه رفتار قاعده‌مند نهادهای رسمی انجام می‌شود و بر بسیاری از حوزه‌های اجتماعی از جمله بر امنیت اجتماعی می‌تواند تأثیرگذار باشد (همیلتون^۲، ۲۰۱۸: ۶).

در این زمینه برگر و لاکمن^۳ معتقدند دین به عنوان یک ساختار اجتماعی، به زندگی افراد معنا می‌بخشد و از طریق

^۱ Communication Networks

^۲ Hameltoon

^۳ Berger & Luckmann

فرآیندهای جامعه پذیری، واقعیت را برای افراد «طبیعی» و «بدیهی» می‌کند. امنیت وجودی دین با ارائه یک «چتر مقدس» جهان را برای فرد قابل پیش‌بینی و امن می‌کند. این چتر مقدس، اضطراب‌های ناشی از بی‌معنایی و مرگ را کاهش می‌دهد (برگر و لاکمن، ۲۰۰۶: ۸). همچنین گیدنز^۱ در کتاب «پیامدهای مدرنیته» (۱۹۹۰) معتقد است در جوامع پیشامدرن، دین منبع اصلی اعتماد و امنیت بود، اما در عصر مدرن، سیستمهای انتزاعی (مانند پول و تخصص) جایگزین آن شده‌اند. گیدنز بر این باور است که در جوامع امروزی، افراد مجبورند هویت و باورهای خود را مدام بر اساس منابع دینی بازاندیشی کنند، که این امر می‌تواند احساس امنیت را افزایش دهد (گیدنز، ۱۴۰۱: ۱۸).

همچنین امیل دورکیم^۲ استدلال می‌کند که مناسک دینی نه تنها اعمال فردی، بلکه پدیده‌های اجتماعی هستند که نقش اساسی در ایجاد و حفظ همبستگی جمعی ایفا می‌کنند. هالباکس^۳ (شاگرد دورکیم)، نظریه حافظه جمعی را توسعه داد و تأکید کرد که خاطرات دینی در بستر گروه‌های اجتماعی (مانند خانواده، جامعه مذهبی) شکل می‌گیرند. مارسل موس^۴ نیز بیان می‌کند که مناسک دینی (مانند قربانی یا نذر) شکلی از تبادل نمادین هستند که پیوندهای اجتماعی را تقویت می‌کنند (رضایی، ۱۴۰۰: ۱۱۴).

بنابراین مراسم دینی (مانند عزاداری محرم یا عید فطر) خاطرات تاریخی را زنده می‌کنند و به آن‌ها معنا می‌بخشند و این خاطرات سیال هستند و با تغییر جامعه بازتعریف می‌شوند (مثلاً تفسیر جدید از یک رویداد مقدس). با این وجود، شیوه‌ها، روش‌ها و باورهای مذهبی در عزاداری‌های اقوام ایرانی باعث تفاوت و چندگونگی شده و همچنین مشارکتی بودن، کنش متقابل و همبستگی و همدردی در بین اقوام (افراد و هیئت‌های عزاداری) نشان از شباهت‌های قابل مقایسه و دارای مشترکات هستند. آنچه که در این میان به‌عنوان دغدغه محقق مطرح بوده این است که آیین‌های سوگواری ماه محرم به‌عنوان واقعیتی مسلم در زندگی اجتماعی مردم شیعه ایران زمین از دیرباز جایگاه مهمی داشته و در هر منطقه‌ای از ایران با توجه به فرهنگ خاص آن منطقه با جلوه‌ها و شیوه‌های خاصی بروز و ظهور نموده است. با این وصف، ثبت و ضبط و معرفی این سنن و شعائر به‌عنوان پدیده‌هایی اجتماعی و فرهنگی در جامعه مفید به نظر می‌رسد و تحلیل‌های عمیق جامعه‌شناختی و تلاش عالمانه و محققانه در جهت ثبت و توصیف این آیین‌ها و سنن آن‌ها را از خطر فراموشی در امان نگاه خواهد داشت. این تلاش در تضمین ماندگاری فرهنگ خاص یک ملت که خود نیز جزوی از کل آن به شمار می‌رود، مفید به نظر می‌رسد و مقایسه بین اقوام مختلف در برگزاری آیین‌ها و مراسم و مناسک ماه محرم منجر به دستیابی به اطلاعات دقیق و علمی در اشتراکات و تفاوت‌های فرهنگی و آثار آن بر انجام مناسک دینی خواهد شد که باید در قالب پژوهش‌های علمی مورد واکاوی قرار گیرد. در این میان نقش این

¹ Anthony Giddens

² Emile Durkheim

³ Halbaux

⁴ Marsel Moss

آیین‌های ماه محرم و عزاداری‌ها بر مسائل مهم اجتماعی مانند امنیت اجتماعی در ابعاد مختلف آن از جمله در بعدهای امنیت مالی، جانی و روانی بسیار حائز اهمیت است که احصاء علمی آن می‌تواند منجر به دستیابی به نتایج مناسبی جهت توسعه امنیت اجتماعی گردد.

یکی از مراکز ظهور و بروز پرمعنا و حیرت‌انگیز مراسم عاشورا که همیشه با توجهات اجتماعی همراه بوده، شهر تهران است که بر اساس پژوهش‌های انجام شده (محسنی (۱۴۰۰)، رخشانی فرد (۱۴۰۲)، شیخویسی (۱۴۰۲)، هزار جریبی و همکاران (۱۴۰۳)) میزان امنیت اجتماعی در آن در سطح متوسط رو به پایینی بوده است. با این ادعا، آنچه در این تحقیق محل تأمل خواهد بود این است که مطالعه آداب و رسوم عزاداری حسینی در تهران در بین اقوام مختلف متفاوت است و به صورتی عینی و بدون استنتاج ارزشی است که از نوع مطالعات مردم‌شناسی قلمداد می‌شود و نتیجه این مراسم در حیات فرهنگی و اجتماعی^۱ مردم قابل مطالعه علمی و تحلیل جامعه‌شناختی است و می‌توان میزان تأثیر آن را بر امنیت اجتماعی نیز سنجید که در این پژوهش آیین‌های عزاداری در بین اقوام مختلف در شهر تهران از جمله اقوام آذری و لر به عنوان دو قومی که دارای جمعیت قابل توجهی به عنوان مهاجر و ساکن دائم در این شهر هستند و به صورت گسترده به عزاداری می‌پردازند مورد مطالعه عمیق جامعه‌شناختی قرار می‌گیرد. بنابراین، مسئله اصلی در این پژوهش اینچنین مطرح است: تأثیر اجتماعی آیین و مناسک عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی بر امنیت اجتماعی چگونه است؟

همچنین فرضیه‌های پژوهش بدین شرح مطرح شده‌اند:

- فرضیه اول: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت جانی در شهر تهران تأثیرگذار است.
- فرضیه دوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران تأثیرگذار است.
- فرضیه سوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران تأثیرگذار است.

۲. مبانی نظری

عزاداری

عزاداری در لغت به معنای اظهار حزن و اندوه، گریه بر مصیبت، و برپایی مراسم سوگواری است. در منابع اسلامی، واژه‌های مترادفی مانند «عزا»، «ماتم»، «نوحه»، «رثا» و «مرثیه» برای آن به کار رفته است (مرتضوی، ۱۳۹۰: ۴۷). عزاداری به عنوان یک پدیده اجتماعی-دینی، مجموعه‌ای از مناسک جمعی است که با هدف بازنمایی و بازتولید خاطره رنج‌های مقدس (مانند شهادت امام حسین در تشیع یا مصائب مسیح در مسیحیت) انجام می‌شود (گیرتز، ۲۰۱۹: ۱۳). عزاداری یا سوگواری به مراسمی آیینی گفته می‌شود که به یادبود فرد در گذشته و به منظور صبر بر مصیبت وارد شده برای

^۱ Cultural and social life

بازماندگان برگزار می‌شود. واژه عزاداری و سوگواری مانند واژه‌های صلاه، حج و زکات اصطلاحی شرعی نیست که شناخت آن نیاز به تعریف شارع مقدس داشته باشد؛ بلکه واژه‌ای است آیینی که نشان‌دهنده رفتار و مراسم خاصی است که در مواقعی بخصوص توسط اقوام و ملل گوناگون انجام می‌شود. عزاداری عبارت است از اجتماع گروهی از مردم که سعی می‌کنند با قرائت قرآن، خواندن مرثیه و سرودن شعر، بازماندگان را تسلی دهند و به صبر توصیه نمایند (پولادی، ۱۳۹۳: ۳۵).

تعزیه

تعزیه در لغت به معنی سوگواری (تعزیت)، برپای داشتن یادبود عزیزان ازدست‌رفته، تسلیت و امرکردن به صبر خانواده مصیبت‌دیده و اطرافیان آنهاست (فیاض و رحمانی، ۱۳۹۵: ۳) و در اصطلاح «به‌گونه‌ای از نمایش مذهبی منظوم گفته می‌شود که در آن عده‌ای اهل ذوق و کار آشنا در مناسبت‌های مذهبی و به‌صورت غالب در جریان سوگواری‌های ماه محرم، برای باشکوه‌تر نشان‌دادن آن مراسم و یا به نیت آمرزیده شدن مردگان، آرزوی بهره‌مندی از شفاعت اولیای خدا به‌روز رستاخیز، تشفی خاطر، بازیافت تندرستی و یا برای نشان‌دادن ارادت و اخلاص فزون از اندازه به اولیا به‌ویژه اهل بیت پیامبر - علیهم‌السلام - با رعایت آداب و رسوم و تمهیدهای خاص و نیز بهره‌گیری از ابزارها، نواها و گاه نقوش زنده برخی از موضوعات مذهبی و تاریخی مربوط به اهل بیت به‌ویژه واقعه کربلا را پیش چشم بینندگان باز می‌آفرینند» (پولادی، ۱۳۹۳: ۳۹).

آیین‌های عزاداری

آیین عزاداری به مجموعه‌ای از مناسک، شعائر و رفتارهای نمادین گفته می‌شود که به منظور ابراز اندوه جمعی و زنده‌نگه‌داشتن یاد و خاطره درگذشتگان یا شهیدان انجام می‌گیرد. این آیین‌ها در ادیان و فرهنگ‌های مختلف به شیوه‌های گوناگون اجرا می‌شوند (کلابی، ۱۴۰۰: ۳). همچنین آیین در معنی رسم و رسوم و عادات و شیوه‌ها آمده است. در این تحقیق روش‌ها و رسم‌ها و شیوه‌های عزاداری دو قوم مورد بررسی در ماه محرم مدنظر است که شامل آیین تعزیه، زنجیرزنی، سینه‌زنی و... و برخی مراسمی در این زمینه که حالت خاص دو قوم به طور مشترک و یا مجزا است؛ مانند طشت گذاری آذری‌ها و گل‌مالی لرها (رضایی، ۱۴۰۰: ۹).

ماه محرم: اولین ماه از ماه‌های سال قمری است که به علت واقعه عاشورا و شهادت حضرت سیدالشهدا (ع) و یارانش، سالیانه شیعیان به عزاداری می‌پردازند (همان: ۲).

امنیت اجتماعی

امنیت از نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان به شمار می‌رود و به معنای رهایی از ترس، خطر و احساس دوری از تهدید، یکی از نیازهای اصلی و اساسی انسان‌ها از آغاز زندگی بوده است. امنیت به این معنا، پیوند عمیقی با

ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه دارد (محسنی و طاهری، ۱۳۹۸: ۲۴۶). امنیت اجتماعی وضعیتی است که ضمن حفظ و حراست از ارزش‌های اساسی و هنجارهای جامعه، از طرف سایر بازیگران نیز اطمینان خاطر داشته و احساس رضایت نماید. زمانی که از امنیت اجتماعی صحبت می‌شود اغلب بر بسترهای اجتماعی امنیت‌بخش تأکید می‌گردد (کلابی، ۱۴۰۰: ۳۷۷). همچنین امنیت اجتماعی به وضعیتی اطلاق می‌شود که در آن، اعضای جامعه از حمایت نهادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برخوردار باشند و از تهدیدهای داخلی و خارجی در امان بمانند. این مفهوم شامل ابعاد مختلفی از زندگی فردی و جمعی است که به ثبات، آرامش و رفاه عمومی منجر می‌شود و مهمترین مولفه‌های آن عبارتند از امنیت اقتصادی، امنیت سیاسی، امنیت اجتماعی، امنیت فرهنگی و امنیت نظامی. همچنین مهمترین مولفه‌های احساس امنیت عبارتند از امنیت جانی، مالی و روانی (رضایی، ۱۴۰۰: ۵۸).

نظریه های امنیت اجتماعی

هالبواکس در نظریه حافظه جمعی به کارکردهای مناسک دینی در باب امنیت و تأمین آن در سطح جوامع می‌پردازد. از نظر او مناسک دینی به عنوان چارچوبی برای حفظ خاطرات مشترک هستند (مانند مراسم عاشورا، هویت شیعی و مقاومت در برابر تهدیدات را بازتولید می‌کند) و در بحث پیامد مناسک دینی عنوان می‌کند که این مناسک تقویت هویت گروهی و احساس امنیت در برابر تغییرات اجتماعی را در پی دارند (رضایی، ۱۴۰۰: ۱۷).

پاتنام نیز عنوان می‌کند شبکه‌های مذهبی (مساجد، هیئت‌ها) به عنوان منبع اعتماد و همکاری در نظر گرفته می‌شوند (مانند اینکه مشارکت در مراسم دینی، سرمایه اجتماعی را افزایش داده و امنیت محلات را تقویت می‌کند) و از جمله پیامد های مناسک دینی می‌توان به کاهش جرم و افزایش انسجام در جوامع محلی و تأمین امنیت اجتماعی اشاره کرد.

نظریه امنیت اجتماعی اولریش بک^۱ در چارچوب مفهوم «جامعه ریسک» مطرح می‌شود. بک استدلال می‌کند که در عصر مدرن، امنیت اجتماعی نه تنها به دلیل تهدیدهای سنتی (مانند جنگ یا فقر) بلکه به دلیل ریسک‌های سیستمی ناشی از پیشرفت تکنولوژیک، جهانی‌شدن و بحران‌های دینی تضعیف می‌شود. این ریسک‌ها (مانند تغییرات اقلیمی یا بحران‌های مالی) و دین‌گریزی غیرقابل پیش‌بینی، فراگیر و مرزناپذیرند و نظام‌های سنتی تأمین امنیت (مانند دولت‌های ملی) را با چالش مواجه می‌کنند. از دید بک، امنیت در جامعه ریسک نیازمند همکاری فراملی، شفافیت نهادی و آگاهی انتقادی شهروندان است تا بتوان از طریق «سیاست‌های پیشگیرانه» به جای واکنش‌های پسینی، با این چالش‌ها مقابله کرد و امنیت را در جامعه افزایش داد. از نظر او مناسک دینی (مانند نذر یا دعا) اضطراب ناشی از ریسک‌های سیستمی را کاهش می‌دهد (محسنی و طاهری، ۱۳۹۸: ۲۴۹).

گیدنز معتقد است می‌توان امنیت را موقعیتی خواند که در آن با یک رشته خطرهای خاص مقابله، یا به حداقل رسانده

¹ Ulrich Beck

می‌شود. تجربه امنیت به تعادل اعتماد و مخاطره بستگی دارد. امنیت چه به معنای بالفعل و چه به معنای تجربی آن، ممکن است به مجموعه‌هایی از آدم‌ها، تا مرز امنیت جهانی یا به افراد، ارتباط داشته باشد (گیدنز^۱، ۱۳۸۸: ۴۴). به این ترتیب، گیدنز مصونیت در برابر خطر را «امنیت» تعریف کرده است. در نظر گیدنز، خطر و امنیت دوروی یک سکه را تشکیل می‌دهند به گونه‌ای که وقتی امنیت وجود دارد خطر رخت بر می‌بندد و بالعکس زمانی که با خطر دست و پنجه نرم می‌کنیم، امنیت مغشوش و پنهان است. او به طرح «امنیت وجودی» به عنوان یکی از صورت‌های مهم امنیت پرداخته است و از ضرورت «امنیت وجودی» برای مقاومت در مقابل هجوم گسترده و بی‌سابقه مخاطرات نهادهای مدرنیته سخن می‌گوید. امنیت وجودی از نظر گیدنز، عبارت است از: ایمن بودن یعنی در اختیار داشتن پاسخ‌هایی در سطح ناخودآگاه و خودآگاهی عملی برای بعضی پرسش‌های وجودی بنیادین که همه آدمیان طی عمر خود به نحوی مطرح کرده‌اند (نوبدینا، ۱۳۸۸: ۳۳). به عبارتی، این اصطلاح به اطمینانی برمی‌گردد که بیشتر آدم‌ها به تداوم تشخیص هویت خود و دوام محیط‌های اجتماعی و مادی کنش در اطراف خود دارند.

از نظر هورنای مهم‌ترین شاخص‌های آن به شرح زیر هستند:

۱. عدم احساس امنیت مالی: منظور از عدم حساس امنیت مالی عدم آرامش روانی در حوزه‌های اقتصادی فردی و خانوادگی است که وقتی نگران پول نیستیم. اغلب، این بدان معناست که درآمد کافی برای تأمین راحت هزینه‌ها، عاری از بدهی و پس انداز برای پوشش شرایط اضطراری وجود داشته باشد (مرتضوی، ۱۳۹۰: ۱۴). مهمترین شاخص‌های آن عبارتند از: (عدم احساس امنیت در درآمد کافی برای تأمین راحت هزینه‌ها، عدم احساس امنیت در توانایی پرداخت بدهی‌ها- عدم احساس امنیت در پس انداز برای پوشش شرایط اضطراری- توانایی بودجه بندی مخارج زندگی)

۲. عدم احساس امنیت جانی: به عدم برخوردای از امنیت جسمی و عدم وجود ترس از برخورد فیزیکی با دیگران و ایجاد نزاع و درگیری که منجر به آسیب‌های جانی و جسمی گردد اطلاق می‌شود (همان: ۱۶). مهمترین شاخص‌های آن عبارتند از: (احساس امنیت از عدم برخورد فیزیکی با دیگران- احساس امنیت از عدم آسیب‌های جسمی- احساس امنیت از عدم نزاع و درگیری)

۳. عدم احساس امنیت روانی: به حالت عدم فراغت نسبی از تهدید یا حمله روانی یا آمادگی روانی برای رویارویی با هر وضعیت تعدید کننده آرامش فکری و روحی گویند. مهمترین شاخص‌های آن عبارتند از: (عدم آرامش روحی- عدم آرامش فکری- عدم اضطراب و استرس- عدم آزادی افکار و عقاید) (رضایی، ۱۴۰۰: ۱۹).

نظریه‌های آیین‌های مذهبی

مراسم عاشورا پدیده مذهبی ساده‌ای نیست، بلکه این مراسم به عنوان «واقعیتی اجتماعی» دارای کارکردهایی در جامعه است. بررسی این کارکردها در جامعه مورد بررسی با رویکردی دورکیمی انجام خواهد گرفت. برای فهم جایگاه نمادها

^۱ Gedeenz

در مراسم عاشورا از رویکرد نظری کلیفورد گیرتز که «کارکردگرایی دورکیمی را با تحلیل نمادین به هم پیوند می‌دهد» استفاده خواهد شد.

شناخت آیین‌ها تا اندازه بسیاری وامدار امیل دورکیم و پیروان اوست. دورکیم میان جهان اجتماعی، وجدان اخلاقی و مناسک مذهبی رابطه‌ای خاص برقرار می‌کند. به نظر او اقتدار اخلاقی اجتماع از خلال مناسک مذهبی به فرد انتقال می‌یابد و تعهدات و پایبندی‌های مشترک به عقاید و حدود اجتماعی ممکن است در جریان زندگی روزمره تضعیف شود. جوامع برای مقابله با این نیروهای گریزازمرکز باید پیوسته خود را «بازسازی» کنند. این بازسازی از طریق تحکیم التزام به مجموعه‌ای مشترک از عقاید و اعمال صورت می‌گیرد و آیین، سازوکاری عمده در این بازسازی جامعه ایفا می‌کند.

آیین‌های مذهبی برخلاف کنش‌های اقتصادی که در آن مردم جداگانه زندگی می‌کنند و بیشتر به دنبال اهداف فردی خود هستند، با برقراری روابط عاطفی مثبت سبب انسجام و یکپارچگی بین شرکت‌کنندگان می‌شوند. افراد در قلیان ناشی از مناسک مذهبی به هم نزدیک می‌شوند و نوعی همدلی با هم پیدا می‌کنند (آرون^۱، ۱۳۶۳: ۳۸۳). در ایام برگزاری این مراسم، افراد در کنار یکدیگر به گونه‌ای متفاوت با اوقات معمولی دست به کنش‌های واحدی می‌زنند و خود را از دیگران باز می‌شناسند.

دورکیم معتقد است آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویش‌داری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورند و بدین‌سان، پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه، همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد (کوزر^۲، ۱۳۷۰: ۲۰۰).

اما برخی از صاحب‌نظران مانند گیرتز پا را فراتر گذاشته و نقش اساسی‌تری را برای مناسک در نظر می‌گیرد. از نظر او مهم‌ترین سازوکار ایجادکننده ایمان مناسک است. ایمان مذهبی در جریان مناسک ایجاد می‌شود و پذیرش مرجعیتی که حاکم بر چشم‌انداز مناسک مذهبی است، از خود مناسک سرچشمه می‌گیرد. مناسک هم مفاهیم کلی مذهبی را صورت‌بندی می‌کند و هم تکلیف مرجعیتی را مشخص می‌سازد که پذیرش و حتی الزام به پذیرش این مفاهیم مذهبی را توجیه می‌کند. در مراسم و آیین‌های دینی است که آمیختگی نمادین روحيات معنوی و جهان‌بینی به وجود می‌آید و آگاهی‌های معنوی مردم را شکل می‌دهد. آیین یا مناسک، یک مفهوم و یک واژه تعیین‌کننده در اندیشه گیرتز است. آیین‌ها یعنی پذیرش اقتداری که در ورای نگرش دینی نهفته است. نگرشی که خود آیین‌ها آن را تجسم و عینیت می‌بخشند، از تحقق و فرایند اجرای خود آیین‌ها ناشی می‌شوند. آیین‌های دینی نظم و ترتیب خاصی را در اعمال و عقاید مؤمنان ایجاد می‌کنند و این نظم و ترتیب‌ها تأثیر بسزایی در موضوعات مختلف زندگی روزمره و واکنش‌های

¹ Aroon

² Cozer

عملی گذاشته و جلوه خاصی در احساس، یعنی هم در حالت روحی و معنوی مسلط و هم در تمایل و انگیزه ویژه ایجاد می‌کند. رابطه دین با جامعه رابطه یک‌سویه و منفعلانه‌ای نیست، بلکه دین فعالانه وارد میدان می‌شود و نه تنها نظم اجتماعی را تفسیر و تحلیل می‌کند، آن را ایجاد می‌کند و بدان شکل و ماهیت می‌بخشد. به گفته گِرتز، دین به‌منزله بخشی از یک فرهنگ، با نمادهای مقدس و کارکردهای آن‌ها سروکار دارد. نمادهای مقدس روحیات آدم‌ها را از جهت عقلی، منطقی جلوه می‌دهد، زیرا این روحیات را به‌صورت شیوه‌ای از زندگی نشان می‌دهد که با محتوای جهان‌بینی آن‌ها تطبیق آرمانی دارد (همیلتون، ۲۰۱۸: ۲۷۸).

گِرتز نمادهای مقدس را دارای کیفیت مضاعف بی‌همتایی می‌بیند. این‌ها از یک‌سو باز نمودی از نحوه وجود چیزها به دست می‌دهند، یعنی کیهان‌شناخت و مابعدالطبیعه، و از سوی دیگر راهنما یا برنامه‌ای برای عمل انسانی ارائه می‌دهند، یعنی اخلاق و زیبایی‌شناسی. بدین‌سان، نمادهای مقدس هم بیانگر یک «هست» هستند و هم بیانگر یک «باید»؛ لذا دین شامل مجموعه‌ای از چنین نمادهایی می‌شود که تشکیل‌دهنده یک کل منتظم و بسامان، یعنی نظام نمادین، است که به کردار انسان و رویدادها معنی می‌دهد. نمادهای دینی در این تعبیر به دو نحو عمل می‌کنند: الف) تصویری از واقعیت را بیان می‌کنند ب) با برانگیختن اصول و انگیزه‌های معین به واقعیت شکل می‌دهند (الیاده، ۱۳۹۵: ۱۴۵-۶). در مناسک و آیین‌های مذهبی یعنی جشن‌های بزرگ و نمایش‌های فرهنگی - مذهبی است که آمیختگی نمادین روحیات معنوی و جهان‌بینی به وجود می‌آید و آگاهی‌های معنوی مردم شکل می‌گیرد. به عبارت دیگر، کارکرد اصلی دین به‌مثابه نظام فرهنگی از خلال مناسک مذهبی و به‌ویژه مناسک جمعی و بزرگ انجام می‌پذیرد (فیاض و رحمانی، ۱۳۹۵: ۲۱۷).

آن‌گونه که گِرتز می‌گوید، مناسک و آیین‌های مذهبی نظم و ترتیب خاصی را در اعمال و عقاید مؤمنان ایجاد می‌کنند و این نظم و ترتیب‌ها تأثیر بسزایی در موضوعات مختلف زندگی روزمره و فضای روزانه فهم عمومی و واکنش‌های عملی گذاشته و جلوه خاصی در احساس، یعنی هم حالتی روحی و معنوی و هم تمایل و انگیزه‌ای ویژه ایجاد می‌کنند (گِرتز^۱، ۲۰۱۹: ۱۱۸ - ۱۱۱).

پیشینه تحقیق

رضوی‌زاده و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «نقش هیئت‌های مذهبی در انسجام اجتماعی» نشان دادند که این نهادها با تقویت همبستگی گروهی و کاهش تنش‌های قومی، به افزایش امنیت روانی و جانی کمک می‌کنند. حسینی (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای با عنوان «اقتصاد نذر و تأثیر آن بر امنیت معیشتی» به این نتیجه رسید که نذورات محرم اگرچه به صورت مقطعی به نیازمندان کمک می‌کند، اما نتوانسته امنیت مالی پایدار ایجاد کند. محمدی (۱۴۰۰) در تحقیق «عزاداری محرم و کنترل اجتماعی» تأکید کرد که آیین‌های عاشورایی از طریق نظارت

^۱ Gertez

غیررسمی و آموزش هنجارها، در کاهش جرائم خیابانی مؤثرند.

اسلامی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «محرم و تاب‌آوری اجتماعی» دریافت که روایت‌های عاشورا می‌توانند در مواجهه با بحران‌ها، روحیه مقاومت را در جامعه تقویت کنند.

با این حال، خلأ پژوهشی در زمینه تحلیل نظام‌مند تأثیر محرم بر امنیت اجتماعی (با مؤلفه‌های مالی، روانی و جانی) همچنان احساس می‌شود.

پاتنام (۲۰۱۴) در پژوهش خود درباره «سرمایه اجتماعی» بیان کرد که شبکه‌های مشارکتی (مانند هیئت‌های مذهبی) اعتماد عمومی را افزایش می‌دهند و این امر در کاهش جرائم مؤثر است.

ملوین (۲۰۲۲) در مقاله‌ای تحت عنوان نقش مناسک دینی در سیاست و قدرت تأکید کرد که آیین‌های مذهبی می‌توانند ابزاری برای کنترل اجتماعی و مشروعیت‌بخشی به نظم موجود باشند.

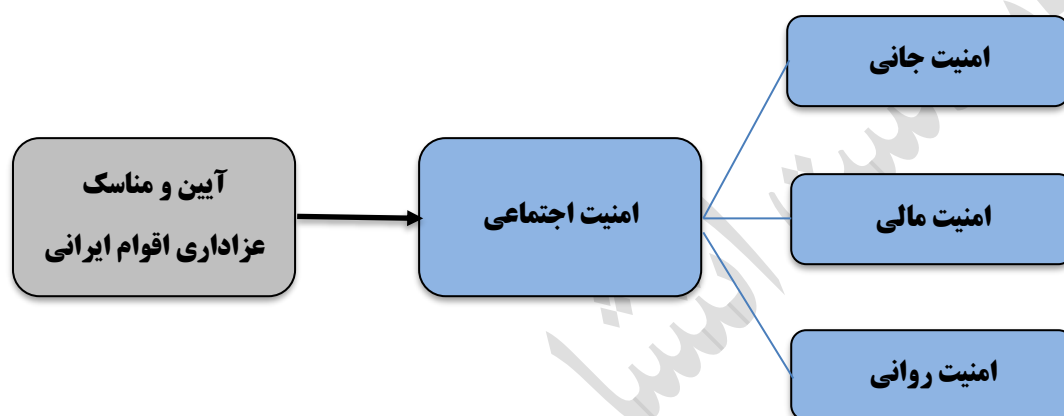
برنارد (۲۰۲۰۱) در بررسی نقش توالی مناسک در جوامع بیان کرد که تجربه‌های جمعی هیجانی (مانند عزاداری) می‌توانند پیوندهای اجتماعی را تقویت کنند.

۳. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به روش آمیخته (اسنادی- کمی) انجام شده است که در بخش اسنادی از منابع کتابخانه‌ای بهره گرفته شده و در بخش کمی از روش تحقیق پیمایشی استفاده شده است. باتوجه به روش تحقیق، اطلاعات مورد نیاز تحقیق در بخش کتابخانه‌ای از تعداد ۱۳۰ منبع و مأخذ علمی مرتبط شامل کتب، مجله‌ها و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها، اسناد و نشریات و پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر و پایان‌نامه‌ها و در بخش کمی با پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار فیش و تکنیک فیش‌برداری و پرسش‌نامه استفاده شده است. در مرحله فیش‌برداری از تکنیک مأخذ‌گذاری به روش علمی و مستندسازی استفاده گردیده است. باتوجه به نوع تحقیق و روش آن، جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق به وسیله اسناد و مدارک دست‌اول با فیش‌برداری و بهره‌گیری از درگاه‌های اینترنتی معتبر بوده است. همچنین محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل موجود پرداخته و از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری و پیشینه تحقیق و دسته‌بندی و مقوله‌بندی اطلاعات و باتوجه به اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری از آنها پرداخته است و در بخش کمی جامعه آماری کلیه شرکت‌کنندگان اقوام لر و کرد در مراسم‌های عزاداری بوده که بر اساس فرمول کوکران حجم نمونه ۳۸۴ نفر تعیین شده است. بعد از گردآوری اطلاعات با استفاده از آماره‌های توصیفی و استنباطی با کمک نرم‌افزار spss23 تجزیه و تحلیل اطلاعات انجام شده است.

در این پژوهش عزاداری‌های اقوام آذری و لر مورد نظر بوده است. قوم آذری پس از فارس‌ها، بزرگ‌ترین قوم در ترکیب ملی ایران است، عمدتاً در بخش شمال غربی ایران، در استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، تهران،

زنجان و قزوین استقرار دارد و ادامه آن به استان همدان و غرب گیلان گسترش یافته است. علاوه بر این، در شهرهای تهران، قم و اراک نیز به صورت ادغام اجتماعی جمعیت بسیاری را شامل می‌شود و قوم لر بر دو بخش‌اند، لر کوچک و لر بزرگ یا بختیاری‌ها، ایل‌ها و عشیره‌های لر کوچک در غرب رشته‌کوه‌های زاگرس، در منطقه جنوبی‌تر از کردستان سکونت دارند. لرها تنها ساکن لرستان نیستند و محدوده سیاسی لرستان با قلمرو ایل‌ها و عشیره‌های لر، همیشه منطبق نیست. برای مثال سه شهر مهم لرنشین ملایر، تویسرکان و نهاوند در استان همدان قرار گرفته‌اند. مدل نظری در بخش کمی به شرح زیر تدوین مطرح می‌باشد:



۴. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته های اسنادی و کتابخانه ای

کارکردهای عاشورا:

در تبیین پدیده‌های دینی با استفاده از مدل کارکردی سعی می‌شود تا کارکردهای اجتماعی دین بازشناخته شود و متناسب با آن دلایل وجودی آن پدیده عنوان شود. به‌طور کلی، از دیدگاه کارکردگرایی، علت دوام و استمرار دین و مراسم دینی کارکردهایی است که برای اجتماع بشری دارد (توسلی، ۱۳۸۰)؛ بنابراین، برای شناخت کارکردهای اجتماعی مراسم محرم می‌توان از این دیدگاه استفاده کرد.

مراسم ایام محرم کارکردهای متعددی برای جامعه ایرانی دارد. یکی از مهم‌ترین کارکردهای این مراسم ایجاد همبستگی است. کارکرد تجانس، وحدت و انسجام‌بخشی به جامعه و اعضای گروه اجتماعی را معمولاً دین و نظام‌های قانونی برعهده داشته‌اند. علاوه بر این، مراسم دینی چون عاشورا، از مهم‌ترین عوامل بازدارنده ناهنجاری‌هاست و الگویی برای انجام اعمال صواب قلمداد می‌شود. درواقع، عاشورا یک الگو است. الگویی که در آن مقابله یک دسته کوچک اما باایمان بزرگ در مقابل ظلم و پایمردی ایشان تا مرز شهادت نشان داده شده است. از سویی دیگر، درحالی که صنعتی شدن و فرایند مدرنیسم در غرب باعث جدایی انسان‌ها می‌شود، مراسم مذهبی همچون عاشورا باعث پیوند بین نسل‌ها می‌شود و از دورافتادگی و جدایی انسان‌ها جلوگیری می‌کند. پیوستگی و استمرار فرهنگی کارکرد دیگری است که

این مراسم انجام می‌دهد، چراکه در مراسم ایام محرم افراد متعلق به نسل‌های مختلف با یکدیگر در رابطه و تعامل قرار می‌گیرند. به‌طورکلی، می‌توان گفت که مهم‌ترین نقش محرم و عزاداری حسینی همین وحدت‌آفرینی و ایجاد وفاق اجتماعی حول اصول و قواعدی است که جوهر و روح فرهنگ ایران اسلامی است. جامعه‌پذیری، کاهش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی، بازیابی هویت دینی، امید به آینده و... از جمله دیگر کارکردهای مراسم عاشورا است.

اینکه انبوهی از مردم در مراسم عاشورا در مکانی گرد هم می‌آیند و از طریق اعمال مشترک و کردارهای مشابه در کنار هم قرار می‌گیرند، فعالیت جمعی را به وجود می‌آورد و موجب می‌شود هر فرد خود را جزئی از گروه بداند و همانند گروه عمل کند. فرد با شرکت در این آیین‌ها و مناسک، عضوی از گروهی تلقی می‌شود که او را در مواقع خاص هدایت و حمایت می‌کند. بدین‌سان، «فرد» به «جمع» می‌پیوندد تا «هویت جمعی» پیدا کند. از آنجاکه انسان موجودی گروه جوی و جمع‌گراست، یافتن هویت جمعی و تشخیص اجتماعی پاسخی رضایت‌بخش به یکی از نیازهای اساسی او به شمار می‌آید.

در آیین جمعی، هر فردی خود را جزئی از نیروی گروه می‌داند و احساسی از وجود چیزی در او ایجاد می‌شود که با زندگی روزمره‌اش به‌هیچ‌وجه قابل‌قیاس نیست. این چیز خارق‌العاده که هم در درون فرد و هم در ورای ذهن فردی است، درست همان نیروی جمعی است. نیروی جمعی التزام به عقاید و اعمال اجتماعی را تحکیم می‌بخشد و از این طریق میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد.

طی مناسک مذهبی، هنجارهای اخلاقی که خاستگاهی اجتماعی دارند، در فرد با قدرتی فزاینده درونی می‌شوند. به‌عبارت‌دیگر، «وجدان جمعی» طی مناسک جمعی در فرد ایجاد و تقویت می‌شود. عزاداران در طول مناسک عاشورا از حیات فردگرایانه روزمره با جهان حیات جمعی و وجدان جمعی پیوندی مجدد پیدا می‌کنند؛ لذا این مناسک عملاً همبستگی اجتماعی و اقتدار اخلاقی ملازم با آن را بازتولید می‌کند.

مناسک سوگواری حسینی در تهران علاوه بر انتقال پیام خود در قالب گفتار، این ابزارهای نمادین را یکی از بهترین شیوه‌های انتقال مفاهیم در نظر می‌گیرند. وجود علائم نمادین در مراسم عاشورا از آن‌جهت حائز اهمیت است که در نوعی زمینه و خاطره تاریخی - حماسی جای دارد و دیدن آن، خاطرات دینی و حوادث جانبی آن را تداعی می‌کند. نمادها همانند آیین‌های هستند که از ورای تاریخ، تصویر حوادثی را بر مخاطبان آشکار می‌سازند. وقتی به یک طوق به‌عنوان نماد نگاه می‌کنیم، می‌بینیم عناصر به‌کاررفته در آن، از جمله شمایل ائمه، شعر و کلام موزون و قرآنی، نقوش و پارچه‌های متعدد و غیره، با اینکه به‌سادگی در کنار هم قرار گرفته‌اند، ناهمگون و ناموزون انتخاب نشده‌اند و هرکدام مظهر حادثه‌ای است که روزگاری اتفاق افتاده است یا به باور مردم وجود داشته است. انتخاب حیواناتی مانند آهو که نماد رحم و رأفت امام رضا (ع) است و شیر که مظهر قدرت و هیبت حضرت علی (ع) است و پرندگانی که مظهر زیبایی و مظلومیت‌اند و در روز عاشورا خون‌چکان بوده‌اند، نمونه‌هایی گویا در این خصوص است.

مراسم عاشورا به واسطه آنکه از یک سو از طریق ملموس‌ترین نمادها در زندگی مردم حضور دارد و از سوی دیگر در سطح کیهان‌شناختی و جهان‌بینی نیز مرکزیت و اهمیت کلیدی خاص خودش را دارد، مهم‌ترین زمینه شکل‌گیری نمادهای مقدس را برای مردم تأمین می‌کند. چرا که به واسطه تسری در زندگی روزمره، جریان عادی زندگی مردم را معنادار می‌کند؛ لذا مؤمنی که حتی خوردن آب را نیز با گفتن «السلام علیک یا ابا عبدالله» وجه قدسی می‌بخشد، زندگی روزمره اقدسی خودش را به واسطه حضور این نمادهای قدسی معنای عمیق‌تری می‌بخشد.

مراسم عاشورا از طریق قراردادن رنج در یک زمینه معنی‌دار، انسان را با آن تطبیق می‌دهد و با فراهم آوردن شیوه‌های خاصی از کنش می‌کوشد رنج را از این طریق قابل فهم سازد. توانایی انسان در فهم رنج در واقع به معنای توانایی پذیرش و تحمل آن است. شرکت در مراسم عزاداری، در ساده‌ترین و درعین حال گسترده‌ترین وجه ممکن، تقدس را به درون زندگی سرشار از فشار و ناکامی عزاداران تزریق می‌کند، تا هم نظم زندگی را برای آن‌ها تعبیر و تفسیر کند و هم حوادث رنج‌آلود را برای آن‌ها قابل تحمل سازد و هم اینکه با امید، روزهایی آرام و بدون رنج را نوید دهد.

- آیین‌های عزاداری اقوام آذری و لر مقیم تهران

آذری‌زبان‌ها همیشه در مراسم عزاداری ماه محرم به طور ویژه شرکت می‌کنند و بر خود یک وظیفه می‌دانند در ماه محرم همه کارهای خود را کنار گذاشته فقط به فکر مراسم عزاداری هستند. شیوه‌های خاصی هم دارند؛ مثلاً علاقه شدید آنها و ارادت خاص به حضرت ابوالفضل (ع) زبانزد همه است.

آنچه جلب توجه می‌کند سبک‌هایی چون شاه حسین و سبک خاص عزاداری است، مداحی با ادبیات فولکلوری خاص و پر مغز استفاده می‌شود و مردم هم با حرارت و شوق و حس و حال حسینی عزاداری می‌کنند.

پیوند اعضای هیئت با فعالیت‌های اقتصادی آنها در محیط کار و بازار و اقتصادی. پیوند اعضای هیئت با فضای فرهنگی محیط خانوادگی آنها، پیوند اعضای هیئت با محیط اجتماعی و فرهنگی و اعتقادی و سیاسی آنها، شور و احساس و عاطفه در عزاداری، عدم وابستگی عمده این هیئت‌ها به دستگاه‌های حکومتی در دوران مختلف، حکومتی نمودن اکثر قریب به اتفاق سخنرانان و مداحان این هیئت‌ها.

مهم‌ترین خصیصه عزاداری در مجالس آذری‌ها حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی و به سبک قوم خود است. آئین‌های عزاداری مردمان لرستان به‌ویژه آیین گل‌مالی، همانند آداب و رسوم اصیل مردم ایران که در گذشته برای عزاداری عزیزان خود از این شیوه‌ها استفاده می‌کردند. برپایی تکیه‌های عزاداری از شاخص‌های عزاداری لرها است، در این رسم دیرینه مردم هر محله تکیه‌ای بزرگ در محله خود دایر می‌کنند و عزاداری‌های مردم در این تکیه عزاداری برپا می‌شود.

با آغاز ماه محرم جوانان با تهیه پارچه‌های سیاه و داربست‌های فلزی به شیوه سنتی تکیه‌های عزاداری در سطح محلات

مختلف دایر می‌کنند. افراد مسن‌تر نیز با آماده‌کردن ابزار عزاداری خاص این قوم همچون زنجیر، چهل‌چراغ، علم عزاداری و بلندگوها و طبل‌ها خود را برای عزاداری امام حسین (ع) آماده می‌کنند.

-ویژگی‌های هیئت‌های عزاداری

مهم‌ترین گروه‌ها و فعالیت‌های گروهی هر محله که هنوز هم پابرجا مانده است، هیئت‌های عزاداری است. این هیئت‌ها دارای تمام خصوصیات یک گروه اجتماعی کامل هستند؛ یعنی دارای نظام تقسیم کار و تفکیک نقش‌های دقیق و درونی شده هستند.

البته این نظم و تفکیک کار در هیئت‌ها از همان بدو پیدایش نبوده است؛ بلکه به تدریج و به مرور زمان به صورت منسجم درآمده است که ما شاهد عینی آن به صورت هیئت‌های عزاداری امروزی هستیم.

هیئت عزاداری، تشکلی مذهبی است که برای پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)، مراسم سوگواری برگزار می‌کند. هر چند مجالس عزاداری، سابقه‌ای طولانی دارد؛ اما واژه هیئت برای نامیدن این مجالس، امری متأخر و عمرش کمی بیشتر از یک قرن است. هیئت‌های عزاداری بیشتر بر محور عزاداری برای امام حسین (ع) قرار دارند.

اعضای هیئت‌ها مجموعه‌هایی از مردم شهرها یا روستاهای آذری و لری هستند که به منظور سوگواری و روضه‌خوانی برای پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) دور هم جمع می‌شوند. هیئت به صورت مردمی اداره می‌شود و با بودجه علاقه‌مندان به پیامبر (ص) و خاندانش تشکیل می‌یابد. هیئت‌ها غالباً در طول سال فعالیت دارند و جلسات مذهبی برگزار می‌کنند؛ اما در مناسبت‌های مذهبی همچون ایام شهادت امامان، برنامه‌های ویژه‌ای دارند. بسیاری از هیئت‌ها در روز عاشورا به صورت دسته عزاداری، از حسینه یا محله بیرون می‌آیند و به اماکن مقدس می‌روند. هر هیئت نام خاص و پرچم و علامت ویژه دارد. نام هیئت‌ها غالباً از نام امامان یا شهدای کربلا گرفته می‌شود.

مراسم هیئت چهار جزء اصلی دارد: قرائت قرآن، قرائت زیارت یا دعا، سخنرانی و روضه‌خوانی. مراسم هیئت غالباً با قرائت آیاتی از قرآن و سپس قرائت زیارت یا دعا آغاز می‌شود. پس از آن، واعظ که معمولاً از روحانیان است، سخنرانی می‌کند. سخنرانی واعظ به طور معمول، حدوداً یک ساعت طول می‌کشد. موضوع سخنرانی مسائل مذهبی و اخلاقی و اجتماعی و گاه سیاسی است. سخنرانی معمولاً با روضه و ذکر مصائب اهل بیت (ع) انجام و پس از او مداح به مرثیه‌خوانی و مداحی می‌پردازد و شرکت‌کنندگان به سینه‌زنی، زنجیرزنی و سایر آیین‌های مربوط می‌پردازند.

شباهت‌ها و تفاوت‌های آئین‌های عزاداری آذری و لر

جدول شماره (۱): شباهت‌ها و تفاوت‌ها آئین‌های عزاداری آذری و لر

مقایسه		قوم آذری	قوم لر
افتراقات	اشتراکات		
قوم لر معتقدند در میان علویان طبرستان در قرن اول هجری آغاز شده است	هر دو معتقدند ریشه‌های تاریخی آئین‌های عزاداری معروف به آل بویه بوده آغاز شده و در سلسله صفویان پررنگ‌تر شده است	ریشه‌های تاریخی آئین‌های عزاداری ماه محرم در ایران از سلسله طاهریان که معروف به آل بویه بوده آغاز شده و در سلسله صفویان پررنگ‌تر شد و در انقلاب اسلامی ایران به بلوغ خود رسیده است.	ریشه‌های تاریخی آئین‌های عزاداری ماه محرم در ایران در میان علویان طبرستان در قرن اول هجری به برگزاری مراسم شهدای کربلا اقدام شد. اما عزاداری‌های رسمی به طور کامل در ایران در دوره آل بویه برقرار و با بهره‌گیری از نمادهای عزاداری مانند علم و پرچم سیاه و مراسم سینه‌زنی و زنجیرزنی مرسوم گردید.
قوم لر: تقویت روحیه ایثار و فداکاری در بین آحاد مردم، همبستگی و پیوستگی بین دولت و مردم می‌گردد.	موجب وحدت، انسجام گروهی و همدلی می‌شود	انسجام و وحدت مسلمین بر مسیر الهی و حق و حق‌پرستی، تکامل زندگی و انسانیت مردم، ترویج احسان و بخشندگی، اثرگذاری روی اخلاق جمعی و اجتماعی و سیاسی، تهییج و بسیج‌های مردمی، مشارکت در برپاداشتن شعائر مذهبی، ایجاد همبستگی و همدلی و اخلاص.	موجب وحدت و انسجام گروهی می‌شود (یکی از کارکردهای این ماه شرکت در مراسم گروهی است)، وحدت ملی و همدلی، باعث تقویت روحیه ایثار و فداکاری در بین آحاد مردم می‌شود، انسجام ملی دینی، موجب می‌شود که هر فرد خود را جزئی از گروه بداند و یک هویت جمعی و ناگسستگی را به وجود آورد، این آئین‌ها باعث همبستگی و پیوستگی بین دولت و مردم گشته از طرفی باعث اتحاد و هماهنگی نسبی بین افراد مختلف جامعه می‌گردد، موجب ایجاد وحدت رویه و یک نقطه اتصال و وحدت در کارهای جمعی برای پیروان مذهب تشیع و عزاداری محرم دارد.
قوم لر: رفع و رجوع مشکلات قوم آذری:	نقش مثبت و مؤثر در همبستگی و همدردی و انسجام	در ایام محرم با اجتماع و تجمع در هیئات و مراکز هم سو ایجاد همبستگی می‌گردد و همبستگی و	رفع و رجوع مشکلات، با یک هدف مشترک آن هم عزاداری، مردم همراه و همگام هستند علی‌الخصوص در دین و مذهب، باعث

خواهد شد که مردم همکاری و همراه هم باشند، بهتر از آیین‌های عزاداری ماه محرم برای همبستگی و انسجام وجود ندارد، باعث محبت و دلبستگی و یکدلی شیعه است.	همدردی را به دنبال دارد و داشته است.	دارد	نسبت به همدیگر اطلاع بیشتری حاصل می‌شود، رشد معرفت و انسان‌سازی است، رشد اخلاق و معرفت دینی و اجتماعی
آیین گل‌مالی در روز عاشورا، سینه‌زنی با زبان لری که خاص منطقه لرستان است، این آیین‌ها با زبان محلی خوانده می‌شود که ریشه تاریخی دارد، ساز و دهل سوگواری، مویه‌کردن، ساز و دهل (چمری) زدن و پوشیدن لباس‌های یکدست سیاه و گل‌مالی کردن آن از سایر هیئت‌ها متفاوت‌تر است، در هیئت‌های لرها از سرتاپا خود را در گل رس می‌اندازند سپس در مقابل آتش قرار گرفته و خشک می‌شوند بعد تا نماز ظهر با نوحه‌های سوزناک سینه می‌زنند.	ارادت خاص به حضرت ابوالفضل (ع)، پیوند اعضای هیئت با فعالیت‌های اقتصادی آنها در محیط کار و بازار و اقتصادی. عدم وابستگی عمده این هیئت‌ها به دستگاه‌های حکومتی در دوران مختلف، در صف روبروی هم می‌ایستند درحالی‌که با چوب در دست مانند سربازان با یک روش خاصی چوب‌ها را حرکت می‌دهند و خواننده‌ای با ریتم خاصی اشعاری می‌خوانند مانند اینکه اعلام جنگ می‌کنند، حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی، سینه‌زنی عجم، دسته-های منظم عزاداری در بازار تبریز.	سینه‌زنی و زنجیرزنی، با زبان محلی عزاداری کردن، ارادت خاص به حضرت ابوالفضل (ع)، حفظ ارکان عزاداری به شیوه سنتی.	قوم لر: آیین گل‌مالی در روز عاشورا، مویه‌کردن، ساز و دهل (چمری) زدن قوم آذری: تشت‌گذاری، شاه-حسینی،
عشق به امام حسین (ع) و خاندان ایشان، باور و اعتقاد بر ظلم‌ستیزی و مظلومیت امام حسین (ع) و یارانش و زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره این شهیدان، بعد احساسی و عاطفی و دراماتیک عاشورا، اعتقاد به داشتن اجر معنوی این مراسم، وجود فطرت پاکی که خداوند در نهاد هر انسانی قرار داده است و همین بستر را فراهم می‌کند تا هر انسانی	باور و ایمان به خدا و اخلاص حضرت اباعبدالله (ع)، باورهای دینی و مذهبی، اعتقادی که شیعیان به پیامبر اسلام (ص) دارند، اعتقاد به اهل‌بیت و ایثار و شهادت، باور قلبی به حقانیت ائمه اطهار (ع)، اعتقاد به ایمان و درستی و معصوم بودن و مظلوم بودن امامان	عشق به امام حسین (ع) و خاندان ایشان، باورهای دینی و مذهبی،	قوم لر: بعد احساسی و عاطفی و دراماتیک عاشورا، اعتقاد به داشتن اجر معنوی این مراسم، قوم آذری: باور قلبی به حقانیت ائمه اطهار (ع)،

		علیه السلام، باورهای دینی و اعتقادی و احساس محبت و عاطفه و تعلق به اهل بیت (ع)	در مظلومیت حضرت سیدالشهدا تأمل داشته و مجذوب آن شود، اعتقاد به این مطلب که جز با توسل به ائمه اطهار و مأنوس شدن با آنان که از طریق حضور در محافل مذهبی (اماکن متبرکه، هیئت‌ها و...) محقق می‌شود، هیچ اموری از انسان حل و فصل نمی‌شود، اتحاد و همبستگی دینی و مذهبی، علاقه راستین به آرمان راستین بزرگ‌مردان آزادی-خواه و ندای حق‌خواهی و ایستادگی در برابر ظلم، حق بودن امام حسین (ع) و باور به سلوک الهی امام و سایر اهل بیت عصمت و طهارت (ع).
قوم لر: ارادت خالصانه مردم نسبت به آن حضرت و حمایت از باورها و تلاش‌های مذهبی ایشان، معجزه-هایی که به واسطه توسل به شهدای کربلا اتفاق افتاده است، شرایطی که به لحاظ تبلیغاتی صداوسیما و سایر نهادها ایجاد می-کنند، جزئی از فرهنگ این مرزوبوم شده است. قوم آذری: ایمان به خدا و توکل، محبت و شفقت فردی و جمعی، اتحاد و	علقه خاص عموم مردم به اباعبدالله (ع)، فرهنگ ظلم‌ستیزی و حق‌طلبی و امر به معروف و نهی از منکر، آزادی‌خواهی، عدالت‌خواهی،	ایمان به خدا و توکل، علقه خاص عموم مردم به اباعبدالله (ع)، گذشتن امام حسین (ع) از جان و مال و خانواده خود برای امر به معروف و نهی از منکر، ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و عمومی بودن این هیئت-ها، آزادی‌خواهی، عدالت‌خواهی، عقلانیت، اخلاق، محبت و شفقت فردی و جمعی، اتحاد و یک‌دلی مردم در نتیجه برگزاری مراسم عزاداری،	درس‌گرفتن از قیام امام حسین (ع) و اتفاقات روز عاشورا و مظلومیت امام حسین (ع) و اهل بیت او، فرهنگ ظلم‌ستیزی و حق‌طلبی و امر به معروف و نهی از منکر و اشاعه فرهنگ مترقی انسانی است که همه اجتماعات بشری بالذات خواستار آن هستند، گفتمان مقاومت در برابر ظلم و حق‌طلبی و چهره مصمم و استوار اهل بیت، ارادت خالصانه مردم نسبت به آن حضرت و حمایت از باورها و تلاش‌های مذهبی ایشان، حقانیت حضرت سیدالشهدا در واقعه عاشورا، عشق و علاقه به اهل بیت و خاندان مطهرشان، معجزه‌هایی که به واسطه توسل به شهدای کربلا اتفاق افتاده است، شرایطی که به لحاظ تبلیغاتی صداوسیما و سایر نهادها ایجاد می‌کنند، مظلومیت امام حسین (ع) و انگیزه ظلم‌ستیزی این قیام است که

در ابعاد فرهنگی و اجتماعی می‌گنجد، جزئی از فرهنگ این مرزوبوم شده است.			یک‌دلی مردم در نتیجه برگزاری مراسم عزاداری،
ادامه خواهد داشت تا ظهور آقا امام‌زمان ان‌شاءالله، در کل این مسیر پایان‌نیافتنی است در آینده هم روزبه‌روز باشکوه‌تر خواهد شد به طور مثال مسیر راهپیمایی اربعین حسینی که هر سال پرشکوه‌تر از سال گذشته می‌شود، به حول و قوه الهی آینده آیین‌های مذهبی خوب و روشن است، بنیادهای درونی و واقعی برای دوام و بقای بر پایه اصول و ارزش‌هایی که ذکر شد فی‌نفسه وجود دارد و مرتباً باید آن را پاسداری کرد و ارتقای داد، روزبه‌روز پررونق‌تر، فعال‌تر و باعظمت بیشتر برگزار می‌گردد.	پیشرفت اسلام و مذهب تشیع تا زمینه‌سازی مهدویت، گسترش این آئین‌ها مانند راهپیمایی اربعین اباعبدالله، کل این مسیر پایان‌نیافتنی است در آینده هم روزبه‌روز روشن‌تر و باشکوه‌تر خواهد شد، روزبه‌روز پررونق‌تر، فعال‌تر و باعظمت بیشتر برگزار می‌گردد، علی‌رغم موانع و شرایط سخت تاریخی در برهه‌های مختلف، این مجالس به لطف خداوند و اهل‌بیت (ع) همچنان این کشتی نجات و چراغ هدایت در حال روشن‌گری و نجات از هر گونه اسارت طاغوت است.	ادامه خواهد داشت تا ظهور آقا امام‌زمان ان‌شاءالله، در آینده هم روزبه‌روز باشکوه‌تر خواهد شد به طور مثال مسیر راهپیمایی اربعین حسینی که هر سال پرشکوه‌تر از سال گذشته می‌شود،	قوم لر: بنیادهای درونی و واقعی برای دوام و بقا بر پایه اصول و ارزش‌ها، فی‌نفسه وجود دارد و مرتباً باید آن را پاسداری کرد و ارتقای داد. قوم آذری: همچنان این کشتی نجات و چراغ هدایت در حال روشن‌گری و نجات از هر گونه اسارت طاغوت است.

- کارکردهای آئین‌های عزاداری

آئین‌های عزاداری همانند سایر پدیده‌های اجتماعی الزاماً دارای کارکردهایی هستند که در واقع راز ماندگاری و اثرگذاری آن‌ها را در کارکردشان می‌توان مشاهده کرد. در این تحقیق به برخی از کارکردها که در هر دو قوم مورد بررسی مشترک است پرداخته می‌شود که حاصل داده‌های فصول قبلی است. بر اساس قالب نظری تحقیق - نظریه کارکردگرا - ساخت‌گرایی تفسیری، برای تحلیل داده‌ها با لحاظ سه بعد ساختی، کارکردی و تفسیری موارد زیر احصاء و استنباط گردید:

کارکردهای اجتماعی هیئت‌های مذهبی: هیئت‌های مذهبی از قدیمی‌ترین نهادهای مردمی و اجتماعی بوده که حول محوردوستی اهل‌بیت عصمت و طهارت و تعظیم شعائر دینی به‌خصوص بزرگداشت ایام شهادت حضرت اباعبدالله الحسین (ع) فعالیت می‌نمایند.

اصلی‌ترین رسالت هیئت‌های مذهبی اقامه عزاداری و سوگواری و ذکر مصیبت در شهادت حضرت سیدالشهدا و احیاء فرهنگ عاشورا و انجام مذهبی و دینی است. در این خصوص آیین‌های عزاداری دو قوم مورد بررسی ابعاد و کارکرد اجتماعی مانند مشارکت عمومی - همدردی - ایجاد ارتباط و تعامل با افراد و گروه‌ها و... مشهود بود. از دیگر کارکردهای اجتماعی مؤثر هیئات مذهبی، کنترل غیرمستقیم رفتار عزاداران از برخی ناهنجاری‌ها و آسیب‌های موجود اجتماعی است. در این آیین‌ها به لحاظ تعظیم شعائر دینی در ماه محرم، عمده شرکت‌کنندگان از برخی انحرافات اجتماعی دوری می‌جویند، حتی بزه‌کاران، مجرمین، مفسده‌جویان نیز بعضاً در این ایام از فعالیت‌های غیراخلاقی انسانی و انحراف‌آمیز خود کاسته و به این آیین‌ها روی می‌آورند.

کارکرد عاطفی: در واقع وحدت و انسجام روانی - عاطفی که در نتیجه این همگرایی و همدردی در کنش‌های افراد شرکت‌کننده در عزاداری‌ها به وجود می‌آید.

باتوجه به نظر رادکلیف براون در خصوص کارکردهای رسوم سوگواری که می‌گوید:

«هر یک از آداب و رسومی که به اجرا آورده می‌شوند تبیینی از حالت عاطفی ذهن است که دو یا تعداد بیشتری از مردم در آن سهیم‌اند مثل گریستن که نشان‌دهنده احساسات همبستگی است. رسوم و اعمال اجرا شده به احساس تعهد و الزام با آنها همبستگی دارد. به سخن دیگر رعایت وظایف و تکالیفی است که اشخاص باید در فرصت‌های معین آن را به جا آورند. هر یک از اعمال و رسوم با در نظر گرفتن قوانین بنیادی تنظیم‌کننده زندگی عاطفی موجودات بشری تبیین می‌شوند. از این روی باید آنها را به عنوان یک واقعیت پذیرفت.» ابراز احساس و عاطفه با خلوص بالا در هریک از هیئت‌های دو قوم آذری و لر کاملاً عینی و مشهود است. همچنین، نقش زن در نهضت کربلا به طور واضح در مجالس و سخنرانی‌های حسینی یا تنها به برخی از زنان مانند زینب (س)، سکینه یا رباب پرداخته و نام می‌برند که برای غنی‌سازی بار عاطفی عزاداری استفاده می‌کنند.

کارکرد سیاسی تعزیه: در محتوای آیین‌های عزاداری به ظلم و ستمگری یزید و یارانش و مظلومیت و بزرگواری امام حسین (ع) و یاران آن حضرت به عنوان نمادهای ظلم و عدالت پرداخته و گاهی به نمونه‌ها و مصداق‌های عینی نیز اشاره می‌شود و شرح حوادث و مصائبی که بر امام حسین (ع) و یارانش وارد آمده بود؛ به صورت وسیله و ابزاری برای ذکر مصائب و تلخی‌های زندگی روزمره مردم تحت ستم مورد استفاده قرار می‌گیرد. این وضعیت موجب افشاگری و روشنگری مواردی چون: معرفی ویژگی‌های حکام ظالم - آگاه بخشی عزاداران مردم برای مبارزه با حاکمان ظالم - آگاهی بخشی نسبت به ظرفیت و توان‌های اجتماعی مبارزه - شناخت نقاط فرهنگی - اجتماعی عزاداران و توجه به انسجام و تشکلهای سیاسی - الگوسازی مبارزین و شخصیت‌های این عرصه برای نسل جدید و در مجموع یک نوع آموزش سیاسی عمومی انجام می‌شود.

کارکرد آموزشی و پرورشی تعزیه: از لحاظ بعد پرورشی آیین‌های عزاداری دو قوم مدنظر، می‌توان رعایت نزاکت

اخلاقی، احترام متقابل عزاداران و پرهیز از محرمات و اشتها به کنش‌های مثبت و هنجارمندی اشاره نمود. براین اساس جنبه‌های آموزشی قبل از اجرای برنامه آیین‌های عزاداری، تمرین حرکات و اشعار و رفتارهای جمعی و گروهی - رعایت آداب و وجهه مذهبی مدنظر در حین انجام برنامه‌ها باوجود تفاوت‌های قومی به طور مشترک نیز به چشم می‌خورد.

کارکردهای هنری تعزیه: تعزیه حرکات نمایشی است که با نمایش‌های دیگر چندان قابل قیاس نیست و این خصیصه از ویژگی آن ناشی می‌شود. عناصری که در کارکرد هنری نقش مشهود است؛ نقل و روایت اشعار، حرکات موزون و مناسب، لباس مشکی، ابزار و ادوات رزمی، رنگ‌ها، طراحی و نقاشی، موسیقی، اشک، ناله، فغان، فریاد، سکوت ازاین قبیل است.

تکرار و بازگویی مجدد واقعه کربلا با استفاده از ادبیات، نقاشی، شعر و موسیقی بعد هنری آن را کاملاً نشان می‌دهد. این وضعیت در هیئت‌های هر دو قوم مورد بررسی مشاهده شد.

کارکرد روانی تعزیه: ایجاد ارتباط درونی و روانی حوادث عاشورا با احساسات روحی عزاداران دو قوم به صورت ناله، گریستن، فریاد، لعن و نفرین، دست‌برسر و صورت زدن و ابراز انزجار و تنفر نسبت به دشمنان و قاتلان امام حسین (ع) و یاران آن حضرت، حاکی از پیوستگی روحی و روانی عزاداران با موضوع عزاداری ماه محرم است. این جاذبه و شیفتگی موجبات آرامش روحی و تهذیب روانی کنشگران نیز می‌گردد.

کارکرد اقتصادی عزاداری: بسیاری از مؤلفه‌های عرصه اقتصاد از تولید، توزیع، فروش، تخفیف، مصرف و... در عزاداری‌ها کاملاً مشهود است طوری که میزان مصرف مواد غذایی، کالاهای هنری، پوشاک (عمدتاً مشکی و سبز) چندبرابر می‌شود. مواد غذایی به لحاظ میهمانی‌ها و نذورات نیز سیر صعودی چندبرابر یافته و در واقع می‌توان گفت که عزاداری‌ها یک رونق اقتصادی هرچند کوتاه‌مدت ایجاد می‌کنند.

مفهوم بندی و مضامین

جدول شماره (۲): مفهوم بندی و مضامین آئین‌های عزاداری آذری ولر

تحلیل مضمون	
مضامین	مفاهیم
وحدت و انسجام اجتماعی	ایجاد همبستگی جمعی از طریق مشارکت در مراسم گروهی
	تقویت هویت مشترک شیعی در عین حفظ تنوع قومی
	کاهش شکاف‌های اجتماعی بین دولت و مردم
کارکردهای فرهنگی - نمادین	انتقال ارزش‌های دینی از طریق نمادها و آیین‌ها
	حفظ میراث فرهنگی اقوام از طریق آیین‌های خاص (مانند گل‌مالی در لرها و تشت‌گذاری در آذری‌ها)
	تلفیق عناصر قومی و مذهبی در آیین‌های عزاداری
کارکردهای سیاسی	آموزش مبارزه با ظلم از طریق بازنمایی قیام عاشورا
	ایجاد وحدت سیاسی در برابر تهدیدات خارجی
	نقد قدرت از طریق اشاره به ظلم یزید و درعین حال پرهیز از مواجهه مستقیم با حکومت
کارکردهای اقتصادی	رونق اقتصادی موقت در ایام محرم (افزایش تولید و مصرف کالاهای مذهبی)
	گردش مالی قابل توجه در زمینه‌های مختلف مربوط به عزاداری
	اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم در این ایام
کارکردهای روانی - عاطفی	تخلیه هیجانات از طریق آیین‌های سوگواری
	ایجاد آرامش روانی از طریق مشارکت در مراسم مذهبی
	تقویت روحیه جمعی و کاهش احساس تنهایی
کارکردهای آموزشی - پرورشی	انتقال ارزش‌های اخلاقی به نسل‌های جدید
	آموزش غیرمستقیم تاریخ و معارف دینی
	تقویت روحیه ایثار و فداکاری

آیین‌های عزاداری محرم در بین اقوام آذری و لر مقیم تهران، در عین اشتراک در اصول کلی، دارای تنوع و ویژگی‌های قومی خاص هستند. این آیین‌ها کارکردهای چندگانه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و روانی داشته و نقش مهمی در حفظ هویت قومی و ایجاد انسجام اجتماعی ایفا می‌کنند. توجه به این تنوع قومی در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و مذهبی می‌تواند به تقویت همبستگی ملی و وحدت اسلامی کمک کند.

یافته‌های کمی

آمار توصیفی متغیرهای زمینه‌ای:

جنسیت	فراوانی	درصد فراوانی
مرد	۱۸۶	۵۲٪
زن	۱۹۸	۴۸٪

بر اساس اطلاعات بدست آمده ۵۲ درصد از پاسخگویان مرد و ۴۸ درصد زن بوده‌اند که بیشترین فراوانی مربوط به مردان است.

سن	فراوانی	درصد فراوانی
۲۰-۲۹	۹۵	۲۵
۳۰-۳۹	۱۲۷	۳۳
۴۰-۴۹	۱۰۵	۲۷
۵۰ سال و بالاتر	۵۷	۱۵

بر اساس اطلاعات بدست آمده بیشترین فراوانی گروه سنی مربوط به پاسخگویان ۳۰-۳۹ ساله با ۳۳ درصد فراوانی‌ها می‌باشد.

سطح تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
کاردانی و پایینتر	۱۲۴	۳۲
کارشناسی	۱۵۳	۴۰
کارشناسی ارشد	۷۲	۱۹
دکتری و بالاتر	۳۵	۹

بر اساس اطلاعات بدست آمده بیشترین فراوانی مربوط به پاسخگویان دارای مدرک کارشناسی با ۴۰ درصد فراوانی‌ها است.

آمار توصیفی متغیرهای پژوهش:

به منظور سنجش امنیت اجتماعی بر اساس پرسشنامه محقق ساخته تعداد ۱۵ سوال توزیع و اطلاعات جمع‌آوری شده است که نتایج آمار توصیفی به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول (۴): شاخص‌های توصیفی متغیر امنیت اجتماعی

متغیرها	تعداد سوالات	میانگین	انحراف معیار	کمینه	بیشینه
امنیت جانی	۶	۳/۵۳	۰/۵۲۳	۱/۹۵	۵/۰۰
امنیت مالی	۵	۳/۱۲	۰/۴۴۷	۲/۱۱	۵/۰۰
روانی	۴	۳/۲۱	۰/۲۱۳	۲/۱۵	۵/۰۰
جمع بندی	۱۵	۳/۲۸	-----	-----	-----

توصیف: با توجه به نتایج آمار توصیفی مؤلفه امنیت جانی با کسب میانگین نمره (۳/۵۳)، امنیت روانی با میانگین نمره (۳/۲۱) و امنیت مالی با میانگین نمره (۳/۱۲) در رتبه‌های اول تا سوم قرار دارند و همگی در سطح متوسط رو به بالایی هستند. همچنین در جمع بندی نهایی میزان میانگین نمره متغیر امنیت اجتماعی می‌توان گفت این متغیر با میانگین نمره (۳/۲۸) در حد متوسط رو به بالایی است.

آزمون فرضیه تحقیق

فرضیه اول: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت جانی در شهر تهران تأثیرگذار است. به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت جانی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به‌دست آمده است:

جدول شماره (۲): خلاصه مدل

خطای استاندارد برآورد	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	مربع ضریب همبستگی	ضریب همبستگی (R)	مدل
۰/۵۲۴	۰/۱۵۰	۰/۱۵۱	۰/۳۸۹ ^a	1

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

۲. Dependent Variable: امنیت جانی

جدول بالا خلاصه مدل را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۳۸۹ بوده که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد. اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با ۰/۱۵۰ است

که نشان می‌دهد ۱۵ درصد از کل تغییرات امنیت جانی را آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می‌کند. بنابراین در مجموع می‌توان گفت ۱۵ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل پیش‌بینی (برآورد) می‌گردد.

جدول شماره (۳): آنالیز واریانس یکطرفه

سطح معنی‌داری (sig)	آزمون (F)	میانگین مربعات	درجه آزادی (df)	جمع مربعات	مدل
.۰/۰۰۰ ^b	۳/۲۸۷	۲/۴۵۶	۱	۱۵/۵۶۴	رگرسیون
		۱/۳۳۸	۳۸۳	۱۰۶/۷۴۶	باقی‌مانده‌ها
			۳۸۴	۱۲۲/۳۱۰	جمع

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

۲. Dependent Variable: امنیت جانی

باتوجه به معنی‌داری مقدار آزمون F (۳/۲۸۷) در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱، میتوان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیر مستقل قادرند تغییرات وابسته را تبیین کند.

فرضیه دوم: آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران تأثیرگذار است. به‌منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت روانی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به‌دست‌آمده است:

جدول شماره (۴): خلاصه مدل رگرسیون

خطای استاندارد برآورد	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	مربع ضریب همبستگی	ضریب همبستگی (R)	مدل
۰/۶۳۹	۰/۱۷۱	۰/۱۶۹	۰/۴۱۲ ^a	1

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

۲. Dependent Variable: امنیت روانی

جدول بالا خلاصه مدل را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۴۱۲ بوده که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد. اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با ۰/۱۷۱ است نشان می‌دهد ۱۷ درصد از کل تغییرات امنیت روانی را آیین‌های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می‌کند. بنابراین در مجموع می‌توان گفت ۱۷ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل پیش‌بینی (برآورد) می‌گردد.

جدول شماره (۵): آنالیز واریانس یکطرفه

سطح معنی داری (sig)	آزمون (F)	میانگین مربعات	درجه آزادی (df)	جمع مربعات	مدل
.۰/۰۰۰ ^b	۳/۴۴۸	۲/۶۶۹	۱	۱۵/۲۲۲	رگرسیون
		۱/۳۳۸	۳۸۳	۱۰۶/۳۲۶	باقی مانده ها
			۳۸۴	۱۲۲/۵۴۸	جمع

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

۲. Dependent Variable: امنیت روانی

باتوجه به معنی داری مقدار آزمون $F(3/448)$ در سطح خطای کوچکتر از $0/01$ ، میتوان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از متغیر مستقل و یک متغیر وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیرمستقل قادرند تغییرات وابسته را تبیین کند.

فرضیه سوم: آیین های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران تأثیرگذار است. به منظور بررسی میزان تأثیرگذاری آیین های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) بر امنیت مالی در شهر تهران از رگرسیون خطی استفاده شده است. پس از اجرای دستور رگرسیون نتایج به شرح زیر به دست آمده است:

جدول شماره (۶): خلاصه مدل رگرسیون

b خلاصه مدل

خطای استاندارد برآورد	میزان ضریب همبستگی (R) تعدیل شده	مربع ضریب همبستگی	ضریب همبستگی (R)	مدل
۰/۱۴۷	۰/۰۹۷	۰/۰۹۵	۰/۳۰۹ ^a	1

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

۲. Dependent Variable: امنیت مالی

جدول بالا خلاصه مدل را نشان می دهد. مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها $0/309$ بوده که نشان می دهد بین متغیر مستقل و متغیر وابسته تحقیق همبستگی متوسطی وجود دارد. اما مقدار ضریب تعدیل شده (R^2) که برابر با $0/095$ است که نشان می دهد ۹ درصد از کل تغییرات امنیت مالی را آیین های عزاداری ماه محرم اقوام ایرانی (آذری و لر) تبیین می کند. در مجموع می توان گفت ۹ درصد از واریانس متغیر وابسته توسط متغیر مستقل پیش بینی (برآورد) می گردد.

جدول شماره (۷): آنالیز واریانس یکطرفه

a آنالیز واریانس یکطرفه

سطح معنی داری (sig)	آزمون (F)	میانگین مربعات	درجه آزادی (df)	جمع مربعات	مدل
.۰/۰۰۰ ^b	۳/۳۲۵	۲/۱۶۲	۱	۱۵/۱۰۲	رگرسیون
		۱/۵۵۵	۳۸۳	۱۰۶/۷۲۳	باقی مانده ها
			۳۸۴	۱۲۲/۸۵۲	جمع

۱. Predictors: (Constant): آیین عزاداری

د. Dependent Variable: امنیت مالی

باتوجه به معنی داری مقدار آزمون F (۳/۴۴۸) در سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱، میتوان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از متغیر مستقل و وابسته مدل نسبتاً خوبی بوده و مجموع متغیر مستقل قادرند تغییرات وابسته را تبیین کند.

۵. نتیجه گیری

آیین های عزاداری محرم به عنوان یکی از بارزترین جلوه های فرهنگی-مذهبی ایران، نقشی چندبعدی در حیات اجتماعی ایفا می کنند. این مناسک، فراتر از ابعاد عبادی، به عنوان سازوکاری برای تنظیم روابط اجتماعی، تقویت همبستگی و بازتولید ارزش های جمعی عمل می کنند. با این حال، تأثیر این آیین ها بر «امنیت اجتماعی» - به ویژه در سه بعد جانی، روانی و مالی - تاکنون کمتر مورد مطالعه نظام مند قرار گرفته است. امروزه، با توجه به چالش های نوظهور اجتماعی مانند گسست های قومی، ناامنی های اقتصادی و بحران های روانی ناشی از مدرنیته، این پرسش اساسی مطرح می شود که آیا هیئت های مذهبی و آیین های جمعی محرم می توانند به عنوان نهادهای مدنی غیررسمی، در تأمین امنیت پایدار جامعه مؤثر باشند؟ از سویی، شواهد نشان می دهد این آیین ها با ایجاد شبکه های حمایتی، کاهش تنش ها و تقویت سرمایه اجتماعی، می توانند امنیت روانی و جانی را ارتقا دهند. از سوی دیگر، احتمال دارد برخی کارکردهای سنتی (مانند هزینه های سنگین نذورات) به ناامنی مالی دامن بزنند.

بر اساس یافته های این پژوهش آیین های عزاداری محرم با ایجاد انسجام اجتماعی و تقویت هویت جمعی، تأثیر چندبعدی بر امنیت اجتماعی دارد. از یک سو، این مناسک با کاهش تنش های قومی و افزایش نظارت مردمی، امنیت جانی را از طریق کنترل غیررسمی رفتارها بهبود می بخشد. از سوی دیگر، با ایجاد حمایت روانی و تخلیه هیجانی در قالب سوگواری مشترک، به امنیت روانی جامعه کمک می کنند و تابآوری افراد را در برابر بحرانها افزایش می دهند. همچنین، نذورات و کمک های مالی در هیئت ها، هرچند مقطعی، تا حدی به امنیت مالی گروه های آسیب پذیر یاری می رسانند. با این حال، این تأثیرات نیازمند مدیریت هوشمندانه است تا از تبدیل شدن تجمعات بزرگ به چالش امنیتی

یا وابستگی اقتصادی به مناسک مذهبی جلوگیری شود. در مجموع، آیین‌های محرم در صورت تلفیق با برنامه‌ریزی اجتماعی، می‌توانند به عنوان عاملی پیشگیرانه در خدمت امنیت پایدار جامعه قرار گیرند. همان‌طور که اشاره شد، امنیت مصداق بارز ایمان است که تبلور ایمان را باید در عمل صالح مشهود دانست؛ چرا که جلوه اطاعت خداوند در امنیتی نمایان است که مبتنی بر اطاعت خداوند باشد. با پایداری امنیت در ساحت‌های فردی و اجتماعی، می‌توان آزادی و حریم آن را در ابعاد گوناگون محترم دانست. انسان برای رسیدن به‌عنوان مستخلف، زمانی می‌تواند از حق آزادی برخوردار باشد که از حریم خداوند خروج نکند؛ چرا که فردگرایی و توجه به مطامع و خواسته‌های شیطانی به‌عنوان اصل اساسی آزادی منفی، روایت گر انسان مستقل و عاری از هر گونه ضابطه‌ای است که مبتنی بر آن خواست فردی تبدیل به محور تعیین‌کننده آزادی‌های بشر می‌شود. در این صورت تکیه به طبع استخدام گر بشر، امری است که حیات فردی و اجتماعی انسان را متضرر و استبدادی می‌کند؛ بنابراین انسان زمانی از نظام استبدادی و ضرر رسان به دیگران رهایی می‌یابد که حق آزادی را در حریم الهی نهادینه سازد؛ موضوعی که امنیت قرآنی به‌عنوان مصداق ایمان، ضمن دفاع از آزادی‌های الهی، انسان را در زیست انسانی متعاون و به‌دوراز تعدی، بهره‌مند می‌سازد.

همچنین یافته‌ها به وضوح نشان می‌دهد که این آیین‌ها نه تنها به عنوان یک پدیده مذهبی، بلکه به عنوان یک سرمایه اجتماعی قوی و ابزار انسجام‌بخش در سطح جامعه عمل می‌کنند و تأثیر مستقیم و غیرمستقیمی بر تقویت ابعاد مختلف امنیت اجتماعی دارند. در خصوص تأثیر بر امنیت جانی می‌توان گفت آیین‌های محرم از طریق تقویت همبستگی اجتماعی، کنترل غیرمستقیم رفتارها و کاهش ناهنجاری‌ها به افزایش امنیت جانی کمک می‌کنند. نتایج رگرسیون نشان می‌دهد که ۱۵٪ از تغییرات امنیت جانی توسط این آیین‌ها تبیین می‌شود. حضور گسترده مردم در فضاهای عمومی و نظارت خودجمعی ناشی از آن، موجب کاهش جرائم و افزایش احساس امنیت فیزیکی می‌شود.

در خصوص تأثیر بر امنیت روانی می‌توان گفت این آیین‌ها با ایجاد فضای عاطفی مشترک، تخلیه هیجانی و تقویت معنویت، به افزایش آرامش روانی و کاهش تنش‌های فردی و اجتماعی منجر می‌شوند. ۱۷٪ از تغییرات امنیت روانی شرکت‌کنندگان توسط مشارکت در این مراسم تبیین شده است. همچنین، ایجاد امید و انسجام عاطفی ناشی از روایت عاشورا، به مقابله با احساس ناامنی روانی کمک می‌کند. در باب تأثیر بر امنیت مالی می‌توان عنوان نمود که اگرچه تأثیر این آیین‌ها بر امنیت مالی کمتر است (۹٪)، اما از طریق رونق اقتصادی موقت، اشتغال‌زایی و گردش مالی در بخش‌های مرتبط (مانند تولید صنایع دستی، پوشاک و مواد غذایی) به ثبات نسبی اقتصادی در دوره محرم کمک می‌کنند. در خصوص نقش کلیدی انسجام اجتماعی و فرهنگی می‌توان عنوان کرد آیین‌های محرم با ایجاد هویت جمعی مشترک، تقویت ارزش‌های دینی و اخلاقی و کاهش شکاف‌های قومی و اجتماعی، بستری برای ارتقای امنیت اجتماعی فراهم می‌کنند. این آیین‌ها همچنین از طریق آموزش غیرمستقیم مبارزه با ظلم و تقویت روحیه مقاومت، امنیت فرهنگی و اجتماعی جامعه را در برابر تهدیدات داخلی و خارجی افزایش می‌دهند.

در نهایت می توان گفت آیین های عزاداری محرم در میان اقوام آذری و لر، به عنوان یک نهاد اجتماعی غیررسمی، کارکردهای چندبعدی داشته و نقش بسزایی در ایجاد، حفظ و تقویت امنیت اجتماعی ایفا می کنند. این پژوهش نشان می دهد که سرمایه گذاری فرهنگی بر این آیین ها و تقویت نقش هیئت های مذهبی به عنوان نهادهای مردمی، می تواند به عنوان یک راهبرد مؤثر در سیاست گذاری های امنیت اجتماعی مورد توجه قرار گیرد. این نتیجه گیری نشان می دهد که آیین های محرم تنها یک مراسم مذهبی نیستند، بلکه ابزاری کارآمد برای مدیریت اجتماعی و تقویت امنیت در ابعاد مختلف هستند.

پیشنهادهای

باتوجه به تأثیرگذاری برگزاری عزاداری های امام حسین (ع) در ماه محرم پیشنهاد می گردد به منظور ارتقای امنیت اجتماعی در بین مردم نسبت به برنامه ریزی دقیق توسط نهادهای دولتی و مرتبط با عزاداری های ماه محرم برای برگزار منظم و دقیق مراسم عزاداری ها اقدام گردد و هماهنگی بین دستگاه های اجرایی کشور به منظور برگزار این مراسم ها صورت پذیرد. همچنین از ظرفیت رسانه ملی به منظور شناساندن آدام و رسوم و مناسب اقدام ایرانی به ویژه لر و آذری با پخش مراسم ها و ساخت فیلم ها اقدام شود تا بتوان تأثیرگذاری مناسبی را بر امنیت اجتماعی بر جای گذاشت.

فهرست منابع و مآخذ:

- آرون، جیمز (۱۳۶۳). *نظریه های جامعه شناسی دین*، ترجمه رضا فرهودی، تهران: انتشارات زعیم.
- الیاده، آیدین (۱۳۹۵). *هنر ایرانی با الهام عناصر دینی و مذهبی*، تهران: انتشارات بنیاد احمدی.
- بیگوند، رضا و بیژنی، محمود (۱۳۹۹). *آموزش مداحی حرفه ای*، تهران: انتشارات بوستان احمدی.
- پولادی، مهدی (۱۳۹۳). *عزاداری و مراغه*، قم: انتشارات آل علی (ع).
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۰). *نظریه های جامعه شناسی*، تهران: انتشارات ققنوس.
- رضایی، جلال (۱۴۰۰). *زمینه های اجتماعی تعزیه و تئاتر در ایران*، تهران: نشر مرکز.
- فیاض، رضا و رحمانی، علی (۱۳۹۵). *نقش باورهای دینی در مدنیت*، انتشارات راه فردا، تهران.
- کلاهی، سید داوود (۱۴۰۰). *واقعه عاشورا از دیدگاه مستشرقان*، تهران: انتشارات مصباح الهدی.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۰). *اندیشه های جامعه شناسی*، تهران: انتشارات مهکامه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۸). *جامعه شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۴۰۱). *پیامدهای مدرنیته*، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ سوم، تهران: انتشارات مرکز.
- محسنی، رضا علی و طاهری، سلیمان (۱۳۹۸). *میزان احساس امنیت عمومی و تعیین عوامل مؤثر بر آن در استان مازندران*. فصلنامه امنیت ملی، دوره ۹، شماره ۳۴، ۲۷۵-۲۴۵.

-مرتضوی، مهدی (۱۳۹۰). *تحلیل کارکردهای ارتباطی نمادهای عاشورایی در ایران*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قرآن و حدیث - دانشکده علوم حدیث قم.

-نویدنیاء، جمشید (۱۳۸۸). *ادبیات نمایشی در ایران*، تهران: توس.

-Berger, P. L., & Luckmann, T. (2006). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, edi University.

- Gerrtez, Gustav, (2019) *Religious Symbolism And Social Change: The Drama Of Husain*, Dissertation, Washington University.

- Hameltoon, K (2018)., *Husayn And Zaynab: Models For Social And Political Movements In Modern Iran*, Thesis.

چکیده انگلیسی

Sociological study of the role of mourning rituals of the month of Muharram of Iranian ethnic groups (Azeri and Lor) on social security

Yasin Salimi¹, Seyed Mohammad Saghafi² and Mohammad Homayoun Sepehr³

The mourning of the month of Muharram of the Azeri and Lor tribes has common features that have numerous sociological functions that can affect many social areas, including social security. Therefore, this research conducted a sociological study of the mourning rituals of month of Muharram of Iranian tribes with an approach to affecting social security.

This research is qualitative and was conducted using the ethnographic method, and the required information was collected using documentary and observation methods, as well as interviews with informants, and their analysis was carried out.

The findings show that the mourning rituals of the month of Muharram have socio-cultural, psychological, emotional, political, and artistic functions, and the correlation between the mourning rituals of the month of Muharram of Iranian ethnic groups (Azeri and Lor) with psychological security ($R = 0.412$), its correlation with financial security ($R = 0.309$), and its correlation with life security ($R = 0.389$), and the mourning rituals of the month of Muharram of Iranian ethnic groups (Azeri and Lor) with a correlation coefficient ($R = 0.371$) have a moderate and direct relationship with social security and explain and affect 13.7% of the changes in social security.

Keywords: Mourning ritual, Azeri ethnic group, Lor ethnic group, social security

¹ Student Department of Cultural Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran Email: salimi.yasen1354@gmail.com

² Associate Professor Department of Islamic History and Civilization, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding author) Email: sf.saghafi@gmail.com

³ Assistant professor Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Mohamad.homaonsepehr@gmail.com